

SUOMEN JA VIRON U- JA NE- VERBIJOHDOSTEN KÄYTÖN VERTAILUA

JOHDANTO

Suomen ja viron verbinjohtosysteemit ovat pääpiirteissään varsin samanlaiset. Niiden väliset erot voidaan tiivistää kolmeen seikkaan. Ensiksi suomessa on joitakin verbijohdostyyppisiä, joita virossa ei esiinny, kuten esimerkiksi kuratiivi- eli teettojohdokset ja kaptatiivit eli keräilyä ilmaisevat johdokset. Toiseksi erityisesti modifiointiderivaatio¹ on suomessa selvästi produktiivisempaa kuin virossa; hyvä esimerkki tästä on suomen *ele-*, *ile-*frekventatiivit, joiden käyttö on viime aikoina runsastunut muoti-ilmiöksi saakka (ks. esim. Kytömäki 1992: 246–248). Myös momentaanijohdosten osalta viro on alkuperäisemmällä kannalla: *ata*-momentaanit ovat lähes poikkeuksetta intransitiivisia, kuten suomenkin *Ahta*-johdokset tavallisesti, esim. vir. *võpatama* ~ sm. *vavahtaa*. Suomen transitiivinen *Aise*-tyyppi (esim. *vetäistä*) on myöhäsyntyinen eikä sillä ole vastinetta virossa. (Lehtinen 1993: 174; ks. myös Kasik 1991.) Kolmas perusero liittyy luonnollisesti myös kahteen edelliseen: virossa käytetään enemmän analyttisiä ilmaisutapoja merkityksissä, joilla ei ole synteettistä ilmaisumahdollisuutta (esim. sm. *leikkauttaa* ~ vir. *lõigata laskma*), mutta myös verbijohdosten vaihtoehtona (esim. tässä kirjoituksessa käsiteltävät muutosilmaukset).

Suomessa huomiota kiinnittää eri johdinvarianttien ja -yhdistelmien ja sitä kautta suunnilleen samaa merkitsevien rinnakkaisjohdosten suuri määrä. Joidenkin johdinten merkitysala on erittäin laaja, ja määräkantaan tai -merkitykseen sitoutuneita johtimia on vain vähän. Suomen kielessä, päinvastoin kuin virossa, ei ole kovin paljon rakenteellisia rajoit-

¹ Modifiointiderivaatiolla tarkoitetaan deverbaalista verbinjohtoa, jossa johdin ei muuta kantaverbin valenssia ts. ei muuta transitiiivista verbiä intransitiiviseksi tai päinvastoin (Kangasmaa-Minn 1982: 43–44).

tuksia uusien verbijohdosten muodostamiselle. Virossa verbinjohdinten rakenne on selkeämpi. Johdinvariantteja on vähemmän, ja johdinyhtymiä on vain muutama. Myös rinnakkaisjohdoksia on vähän. Viron kielenhuoltokin pyrkii melko tiukkaan ekonomisuuteen.

Tässä kirjoituksessa keskityn vain yhteen verbiderivaation osa-alueeseen, verbin subjektitarkoitteen kokemaan tai siinä tapahtuvaa muutosta ilmaiseviin johdoksiin. Käsittelen sekä deverbaalisia että denominaalisia *U*-johdoksia ja denominaalisia *ne*-johdoksia. Kokonaiskuvan antamiseksi tarkastelussa on mukana myös yksi viron analyyttinen ilmaus-tyyppi. Erityisesti *U*-verbien subjektitarkoitteen kokeman tai siinä tapahtuvan muutoksen aiheuttajan olemus on ollut laajan kiinnostuksen kohteena viime vuosien fennistiikassa. *U*-verbien semanttista luokittelua ja johtosuhteita käsitellään luvussa »Deverbaalisten ja denominaalisten *U*-johdosten merkityksestä». Suomen muutosjohdosten vertailu viron muutosjohdoksiin on kiinnostavaa, koska suomen ja viron *U*- ja *ne*-johdoksilla on paitsi paljon yhteistä, myös joitakin selviä eroja, joita voidaan pitää esimerkkeinä edellä kuvailuista koko verbiderivaatiota koskevista peruseroista.²

TUTKIMUSAINEISTOSTA

Suomen ja viron verbiderivaatiota käsittelevää pro gradu -tutkielmaani (Ojutkangas 1994) varten kokosin kaunokirjallisesta tekstistä noin kahdentuhannen verbi-ilmausparin aineiston. Tekstipohjana ovat Viivi Luikin romaani *Ajaloo ilu* (1991) ja sen suomennos *Historian kauneus*, jonka on kääntänyt Juhani Salokannel vuonna 1991. Aineiston toisena osana on kokoelma novelleja Raija Siekkisen teoksista *Tuomitut* (1982), *Elämän keskipiste* (1983) ja *Pieni valhe* (1986). Novellit on julkaistu viroksi vuonna 1987 nimellä *Elu keskpunkt ja ne* on vironantanut Piret Saluri. Aineisto-osat ovat keskenään suunnilleen samansuuruiset.

Teksteistä olen kerännyt mahdollisimman johdonmukaisesti kaikki verbijohdokset. Aineistoni verbi-ilmausparit jakautuvat kolmeen ryhmään. Pareja, joissa molemmissa kielissä on johdettu verbi, on odotuksenmukaisesti eniten (yht. 1 230 paria). Toinen ryhmä on tapaukset, joissa suomessa on verbijohdos mutta virossa on johtamaton perusverbi tai jonkin muun sanaluokan edustaja (yht. 647 paria). Suomessa käytetään enemmän verbijohdoksia kuin virossa, mikä näkyy hyvin myös aineistostani: toinen ryhmä on selvästi suurempi kuin kolmas, jossa vironkielinen parikki on johdettu verbi mutta suomenkielinen ei (yht. 225 paria). Aineistooni poimiutui verbi-ilmauksia suunnilleen yhtä paljon molemmista aineisto-osista.

Aineistoa kerätessäni poimin kunkin ilmausparin vain kerran, ja poimintaehtona oli, että jompikumpi parikeista on johdos. Esimerkiksi suomen verbijohdoksella *tummua* voi olla vironkielisenä parikkina ainakin *tumenema* ja *tumedaks tõmbuma* (kirjaimellisesti »tummaksi vetäytyä»), ja molemmat parit saattavat toistua tekstissä, mutta aineistossani ne esiintyvät vain kerran. Aineistoni ei siis anna absoluuttista kuvaa suomen ja viron verbiesiintymistä kaunokirjallisessa tekstissä. Tämän kirjoituksen esimerkkilauseet ovat ai-

² Kiitän Anneli Pajusta, Päivi Rintalaa, Kirsti Siitosta ja Virittäjän arvioijia rakentavasta palautteesta artikkelin kirjoittamisen eri vaiheissa.

neistoni ensimmäisestä (molemmissa kielissä johdos, joista lähtökielinen ilmaisee muutosta, yhteensä 206 paria) ja toisesta osasta (virossa analyttinen muutosilmaus ja suomessa johdos, yhteensä 55 paria). (Luettavuuden vuoksi esitän joitakin tarkkoja lukumääriä alaviitteissä enkä itse tekstissä.)

DEVERBAALISTEN JA DENOMINAALISTEN U-JOHDOSTEN MERKITYKSESTÄ

Sekä deverbaalisten että denominaalisten *U*-johdosten³ perusmerkitys on muutos, jonka subjektitarkoite kokee tai joka siinä tapahtuu. Suuntaa-antavasti voidaan sanoa, että suomessa deverbaalisten *U*-johdosten ilmaisema muutos on »kertakaikkinen» ja denominaaliset *U*-verbit ilmaisevat asteittaista, komparatiivista, vähittäistä muutosta (ks. Laakso 1990: 18). Virossa deverbaalisten ja denominaalisten *U*-johdosten välillä ei ole tällaista merkityseroa: *U*-johdokset voivat denominaalisinakin ilmaista äkillistä muutosta, varsinkin jos ne kontrastoituvat samakantaisiin *ne*-johdoksiin (Kasik 1990: 30–31). Denominaaliset muutosjohdokset ovat translatiivisia, eli ne ilmaisevat tulemistä siksi tai siihen tilaan, mitä kantasana ilmaisee (Hakulinen 1979: 281). *U*-johdosten ilmaiseman muutoksen äkillisyys tai vähittäisyys on kuitenkin molemmissa kielissä ensisijaisesti lekseemikohtaista: esimerkiksi *tummuminen* on vähittäisempää kuin *punastuminen*.

Jaottelen aineistoni deverbaaliset *U*-johdokset niiden agenttiivisuuden ja ei-agenttiivisuuden perusteella. Agenttiivinen *U*-verbi ilmaisee muutosta, jonka aiheuttamiseen subjektina edustuva agentti aktiivisesti osallistuu. *U*-johdoksista agenttiivisia ovat siis refleksiiviset verbit, joissa agentin toiminta kohdistuu tai vaikuttaa agenttiin itseensä, esim. (*lapsi*) *peseytyy*. Ei-agenttiiviset *U*-verbit ilmaisevat muutosta, jonka aiheuttajaa ei tavallisesti kiennetä, esim. (*huone*) *tuulettuu*.

Deverbaaliset *U*-johdokset on jaettu automatiivisiin, passiivisiin ja refleksiivisiin verbeihin. Jako perustuu Kulonen-Korhosen luokitteluun (1985), ja sen pohjana on sijakieliopillinen subjektin roolin tarkastelu. Deverbaalisten *U*-johdosten muodostaminen on suomessa varsin produktiivista, ja onkin luontevaa käsitellä sitä prosessina, jossa tarkastellaan verbin argumenttien roolien muutoksia. Ei-agenttiivisiksi nimittämäni *U*-johdokset on siis haluttu jakaa kahtia sen mukaan, millainen on muutoksen aiheuttaja: Automaatiivisiksi nimittetyt verbit ilmaisevat spontaania, itsestään tapahtuvaa toimintaa, jolla ei ole ainakaan elollista agenttia. Passiivisiksi nimittetyillä verbeillä on agentti olemassa kielenulkoisessa maailmassa, mutta sitä ei kiennetä. Lause- ja tekstikontekstissa, joka kaikilla aineistoni verbeillä on, ei-agenttiivisuuden laatua olisi periaatteessa mahdollista tarkastella. Rajanveto näiden kahden tyyppin välillä on kuitenkin ongelmallista. Ensinnäkin aidosti automaattista, spontaania toimintaa on maailmassa hyvin vähän. Toiseksi kielessä on olemassa sellaisia persoonattoman tapahtumisen ilmaisukeinoja kuin taivutuspassiivi, *U*-johdokset ja geneeriset lauseet siksi, ettei kielen käyttäjän tarvitsisi ilmaista tapahtuman tai

³ *U*-verbillä tarkoitan tässä yleisesti kaikkia sellaisia muutosta ilmaisevia verbijohdoksia, joissa *U*-johdin esiintyy, joko yksin tai johdinyhdistelmän viimeisenä johtimena. Vaikka virossa ei ole vokaalisointua eikä näin ollen — nykykielen kannalta — etuvokaalista johdinvarianttiakaan, merkitsen vironkin *U*-johdinta isolla kirjaimella johdonmukaisuuden vuoksi. Muuten isoilla kirjaimilla on merkitty äännevaihtelun alaiset johtimen osat.

toiminnan aiheuttajaa tai tekijää ja että hän voisi korostaa jotakin muuta tapahtuman osallistujaa. Mikäli tätä pidetään *U*-johdosten funktiona, on irrelevanttia analysoida agentittomuutta edelleen. Myös Koivisto on suomen *UTU*-verbejä käsittelevässä tutkimuksessaan todennut, että ei-agentiivisissa johdoksissa korostuu muutoksen lopputulos eikä tieto muutoksen aiheuttajan laadusta aina ole lainkaan olennaista. (Ks. Koivisto 1991: 101.)

Ei-agentiivisia muutosverbejä muodostetaan täsmälleen samoilla johtimilla, eli muodollistakaan eroa niiden välille ei voi tehdä. Refleksiivit voivat erottua muodollisesti muista *U*-johdoksista: suomessa niitä muodostetaan usein deverbaalisella johtimella *UTU*. Kuitenkin monia *U*-johtimisia verbejä voidaan käyttää sekä agentiivisina että ei-agentiivisina. Yksittäisten, kontekstittomien verbien kohdalla edes agentiivisuuden ja ei-agentiivisuuden eroa ei pitäisi painottaa liikaa, varsinkin kun muutoksen aiheuttajina voi olla hyvin erilaisia, sekä elollisia että elottomia entiteettejä. Agentiivisuustulkintaan vaikuttavat kielenkäyttäjän subjektiiviset mielikuvat maailmasta; ihmisen toimintaan vertautuva ei-agentiivinen toiminta voidaan kielentää samalla tavalla kuin agentiivinenkin toiminta (Koivisto 1991: 58).

Denominaalisuuden ja translatiivisuuden yhteys on luonnollinen, koska tavallisesti nominit ilmaisevat tiloja (Räisänen 1985: 3). Selvästi denominaaliset muutosjohdokset ovat tavallisesti ei-agentiivisia, ja niitäkin on haluttu luokitella automatiivisiksi, passiivisiksi tai refleksiivisiksi; esimerkiksi Kasikin (1991: 469) mukaan kaikki viron denominaaliset *U*- ja *sTU*-johdokset ovat automatiivis-passiivisia. Suomessa denominaalien joukossa on agentiivisiksikin tulkittavia, esim. *rohkaistua*, *maisteroitua* (ks. Räisänen 1985: 3–4).

Erityisesti suomessa *U* esiintyy monien johdinyhtymien osana, mistä voi tehdä oleellisen havainnon johtosuhteista: rakenteen perusteella on usein vaikea varmasti sanoa, onko jokin johdos deverbaalinen vai denominaalinen. Kielen käytön kannalta asialla ei ole merkitystä, koska sanojen välillä on kuitenkin korrelaatiosuhte. Korrelaatiolla tarkoitetaan tässä sanojen välisiä semanttis-morfologisia suhteita, joiden perusteella kielenkäyttäjä voi yhdistää toisiinsa sekä johdoksia että johtamattomia sanoja. Tärkeää on, että sanat muistuttavat toisiaan sekä muodoltaan, merkitykseltään että funktioltaan (ks. esim. Itkonen 1966: 197). Esimerkiksi suomen johdosverbien *laukoa* ja *laukaista* välillä on pelkkä korrelaatiosuhte: kumpaakaan ei ole muodollisesti johdettu toisesta eikä niillä ole kielessä olemassa yhteistä kantasanaa, ne vain kuuluvat samaan sanaparveen. (Lehtinen 1993: 173–174.) Korrelaatiosuhteet toimivat myös sanaparvien välillä. Korreloivien sanaparvien jäsenet edustavat samoja johdostyyppisiä, ja parvet voivat olla aukollisiakin. (Räisänen 1978: 331.) Korrelaatioiden vahvuus voi vaihdella; esimerkiksi statusjohdoksiiin korreloituvilla *U*-johdoksilla on suhte myös nominiin. *Sairastua* liittyy sekä verbiin *sairastaa* että adjektiivin *sairas*. On mahdollista, että *U*-johdoksen ja nominin välinen korrelaatio on vahvempi kuin kahden verbin. Räisänen mukaan (1978: 325) suomalaisen kielenpuhujan kielitaju tyypillisesti hahmottaa deverbaalisenkin *U*-johdoksen kannaksi yleensä nominin olettamatta väliin kausatiivin tuottavaa derivaatioaskelta. Korrelaatioiden vahvuus voi vaihdella, ja eri kielenkäyttäjät kokevat sanojen väliset suhteet eri tavoilla. (Koski 1982: 74–75; Lehtinen 1993: 183.)

Korrelaatiot perustuvat analogiasuhteisiin, jotka ohjaavat sanojen muistamista ja ymmärtämistä sekä uusien johdosten muodostamista. Kahden sanaparven välinen analogia perustuu ensisijaisesti niiden välisten suhteiden samankaltaisuuteen; tässä tapaukses-

▷

sa siis sanojen väliset suhteet muistuttavat toisiaan enemmän kuin itse sanat (Anttila 1972: 88, 105; Itkonen ja Haukioja 1997: 137). Anttilan mukaan (mts. 89) analogia on perustaltaan ikonista: semanttinen samankaltaisuus heijastuu myös muodollisena samankaltaisuutena (tässä esimerkiksi kontrastoituvat nominit, transitiiiviset *A*-vartaloiset aiheuttamista ilmaisevat verbit ja intransitiiviset *U*-vartaloiset muutosta ilmaisevat verbit jne.). Sanaparvien väliset korrelaatiot ovat tyypillisiä proportionaalisia analogioita. Analogia on kielen säännöllisyyttä lisäävä tekijä. Toisaalta se on myös epäsäännöllistä siinä, ettei se toimi kaikkialla missä se voisi, vaan esimerkiksi derivaatioparadigmaan voi jäädä aukkoja (muodollisesti mahdollisia olisivat esim. sm. refleksiivinen *kuumentautua* tai vir. muutosverbi *jahenduma* 'viilentyä'; ks. Anttila 1972: 94). Myös johdostyyppin produktiivisuutta voidaan kuvata analogian avulla: kielellinen luovuus, kyky muodostaa uusia sanoja (ja lauseita) perustuu analogiaan. Mitä produktiivisempi jokin tyyppi tai malli on, sitä selvemmät analogiset suhteet sanaparvien sisällä ja välillä on. (Ks. Anttila 1972: esim. 106, 124.) Analogian roolit sekä kielen säännöllistämässä että sen luovassa käytössä tasapainottavat toisiaan: kaikilla kielillä on inherentti taipumus ekonomiaan (Sapir 1921: 37–38). Esimerkiksi suomen *viileä*- ja *kuuma*- ja viron *jahe*- ja *kuum*-adjektiivien sanaparvia tai tarkemmin niiden osia voidaan kuvata seuraavasti (sekä sanaparvien sisällä että samankielisten parvien välillä vallitsevat korrelaatiot):

viileä	kuuma	jahe	kuum
viilene-	kuumene-	jahenema	kuumenema
kuumua		kuumuma	
viileytyä		jahtuma	
viileyttää		jahutama	kuumutama
viilentää	kuumentaa	jahendama	kuumendama
viilentyä	kuumentua		
kuumoittaa		kuumama	
viilentäytyä			

Muutosjohdosten käsittelyssä olisi johdonmukaista noudattaa Koiviston määritelmää, jonka mukaan automatiivi, passiivi ja refleksiivi voivat olla vain verbikantaisten verbijohdosten nimityksiä, koska niiden määritelmällisenä taustana on verbin argumenttirakenteen muutos, ts. subjektin roolin analyysi (Koivisto 1991: 92–93). Kuitenkaan kantasanojen jako verbeihin ja nomineihin ei ole yksiselitteistä. Ainakin aineistossani suurin osa suomen nominikantaisista *U*-johdoksista on nimittäin adjektiivikantaisia. Adjektiiveja ja verbejä hän yhdistää se, että ne molemmat ovat relationaalisia (esim. ominaisuus vaatii, että on olemassa se olio, jonka ominaisuuden adjektiivi ilmaisee), adjektiivit voivat toimia predikaatteina ja niillä on valenssi kuten verbeilläkin (Pajunen 1994: 533). Verbien ja adjektiivien samankaltaisuutta voidaan pitää yhtenä syynä siihen, että *U*-johdosten korrelaatioverkot varsinkin suomessa levittyvät niin vapaasti yli kantojen sanaluokkaerojen. Substantiivikantaisia *U*-johdoksia aineistossani ovat esim. *jäätynä* ja *heinittyä*, ja niilläkin on myös verbejä korrelaateinaan (*jäätää*, *heinittää*). Jonkinlaiseksi ja joksikin muuttuminen kielennetään suomessa mieluummin eri tavoin: ominaisuuden muutos usein verbijohdoksella ja kokonaisuutta koskeva olomuodon muutos tulos- tai translatiivirakenteella⁴. Tendens-

⁴ Esimerkiksi lienee luonnollisempaa sanoa *valmistua maisteriksi* kuin *maisteroitua* tai *isona minusta tulee tohtori* kuin *tohtoroitua*; nämä *U*-johdokset taitavat edustaa juuri sitä johtotapaa, jota Räisänen nimittää kielitieteilijöiden harrastamaksi johtimella johtamiseksi (1978: 338).

simäinen ero verbi- ja nominikantaisten muutosjohdosten välillä, ts. kiennettävän muutoksen äkillisyys ja vähittäisyys, voi osin selittää substantiivikantaisten johdosten vähäisyyttä: vaikka substantiivejakin on suomessa mahdollista komparoida, on asteittaisuuden ja vähittäisyyden ilmaiseminen kuitenkin luontevampaa adjektiiveille.

Korrelaatioajattelu voi selvittää myös sitä, miksi monia *U*-johdoksia voidaan käyttää sekä agenttiivisina että ei-agenttiivisina: Translatiivisuus on tyypillisesti epäaktiivista tilaan joutumista, joten ei-agenttiivista muutosta ilmaiseva verbi korreloituu herkemmin tilaa ilmaisevaan nominiin. Agenttiivisen eli refleksiivisen johdoksen *U* puolestaan vain ilmoittaa toiminnan kohdistuvan tai vaikuttavan agenttiin itseensä, jolloin syntyy herkemmin korrelaatio perustoimintaa ilmaisevaan verbiin. Aineistoni verbijohdosten analyysi nomini- tai verbikantaiseksi perustuu suomen osalta intuitiooni korrelaatioiden voimakkuudesta. Tulkinta tapahtuu myös lausekontekstin avulla. Kun puhutaan kissan silmistä, on *kaventumisen* tulkinta adjektiivikantaiseksi translatiiviksi luonteva; silmien *kapeaksi tuleminen* on vaistomainen tapahtuma, jota kissa ei varsinaisesti aiheuta. Eri asia on, jos olisi puhe käsitöistä. Villapaidan hiha voi *kaventua*, koska neuloja *kaventaa* sen — tulkinta deverbaaliksi, kausatiiviin korreloituvaksi olisi luontevampi. Kuten monissa kielen ilmiöissä, jatkumomaisuus pätee tässäkin. On helppo luokitella yksiselitteisesti verbi- ja nominikantaiset johdot, mutta niiden väliin jää laajahko alue, jossa diskreettiä erottelua ei voi tai on keinotekoista tehdä. Mikäli korrelaatioita pidetään näiden verbien primaarina analysointiperusteena, ei (keinotekoisia) luokitteluongelmia nomini- tai verbikantaiseksi edes synny ja diskreetin erottelun mahdottomuus tule hyväksyttäväksi.

U-VERBIEN JOHTOSUHTEET JA RAKENNE

Suomessa ei-agenttiivisiä ja refleksiivisiä muutosjohdoksia muodostetaan *U*- ja *UTU*-johdilla, virossa vain *U*:lla. *U*-aines on suomalais-ugrilaista alkuperää, ja sillä on edustaja kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä paitsi liivissä (Laakso 1989: 59–60). Se on oletetun suomalais-ugrilaisen persoonallisen passiivin tunnuksen jatkaja. Raun nimittää **w* > *u*-ainesta vanhaksi refleksiivisuffiksiksi (1988: 567). (Geniušienèn 1987: 353 mukaan refleksiivisyys onkin tällaisten verbien ensisijainen merkitys, josta muut merkitykset voivat kehittyä.)

Sekä suomessa että virossa *U* liittyy tavallisimmin johtamattomaan tai johdettuun transitiiiverbiin ja muuttaa sen intransitiiviseksi. Virossa ainoa johdin, johon *U* voi liittyä, on kausatiivinen *Ta* konsonantti-alkuisine variantteineen. Liittyessään se korvaa molemmissa kielissä vartalovokaali *-a:n* eli se liittyy aina konsonanttiin, esim. sm. *kääntää* ~ *kääntyä*, *puhdistaa* ~ *puhdistua*; vir. *käändama* ~ *käänduma*, *puhastama* ~ *puhastuma*⁵. Kantasanaa koskevat rajoitukset pienentävät viiron mahdollisten *U*-johdosten määrää selvästi. Suomen kieli sietää pitempiä johdinyhtymiä. *U:n* edellä voi olla (konsonantti +)*TA*-kausatiivijohtimen lisäksi myös *eTA*, *iTA*, *nTA* ja *AhTA*, esim. *suurentaa* ~ *suurentua*; *seisahtaa* ~ *seisahtua*. Suomessa *U*-verbit voivat korreloitua myös psyykkistä tai

⁵ Virittäjän arvioija kiinnitti huomioni siihen, että suomen murteissa on myös tyyppi *pesityä* : *pesityn*, jossa *U*-johdin on liittynyt vokaalivartaloon, esim. *ereyn* 'erehdyn', *hairaulda*, *-ta* : *haerausi* »hairahtui», tässä 'eksyi', *hajoullda*, *-ta* 'hajoutua' (SMS).

fyysistä tilaa ilmaiseviin johdoksiin, kuten ns. tunnekausatiiveihin, esim. (*minua*) *masentaa* ~ *masentua*; (*minua*) *paleltaa* ~ *paleltua*. Suomessa tunnekausatiiveja käytetään yksipersonaisina; virossa tunnekausatiiveja ei ole. (Viron statiivisten ja muutosta ilmaisevien verbien suhteesta ks. s. 372.) *U*-johdoksia voidaan sekä virossa että suomessa muodostaa myös joistakin merkitykseltään statiivisista verbeistä, esim. *kuvastaa* ~ *kuvastua*; *peegeldama* ~ *peegelduma*. Tällaiset *U*-johdokset eivät varsinaisesti ilmaise muutosta, vaan verbien välinen ero on pelkästään valenssissa.

Eteläviron murteissa *U*-johdin on voinut liittyä momentaaniverbeihin. Wiedemannin sanakirjassa on koko joukko *ahta-* ja *ahtu-*johtimisia verbipareja. Ne ilmaisevat äkillistä liikettä tai ääntä, esim. *lopsahtama* ~ *lopsahtuma* 'läiskähtää', *mulahtama* ~ *mulahtuma* 'pudota loiskahtaen veteen'. Viron yleiskielessä momentaanien asema on selvä: niistä ei muodosteta *U*-johdoksia lainkaan (Muuk 1938: 106). Suomessa momentaaneihin (ja muihinkin intransitiiveihin) liittyvä *U* on modifioiva, eli se ei muuta kantaverbin argumenttirakennetta ja tuo verbiin lähinnä perfektiivisen aspektin merkityksen, esim. *horjahtaa* ~ *horjahtua*; *lysähtää* ~ *lysähtyä*; *pysähtää* ~ *pysähtyä*; *seisahtaa* ~ *seisahtua* (usein vain toinen parikeista on merkitykseltään neutraali).

Viron *U* voi liittyä myös *eeri*-vartaloisiin lainaverbeihin. Viron verbiderivaatiosysteemissä tämä on poikkeuksellista, sillä vain hyvin harvat verbinjohtimet liittyvät vierassanoihin⁶. *eeri* + *u* -malli otettiin käyttöön Aavikin aloitteesta. (Kasik 1991: 474.) Valtaosa lainaverbeistä otetaan viroon sellaisinaan; verbissä voi olla lainanantajakielen johdin tai sana mukautetaan kieleen konversioteitse eli ilman näkyvän johtimen apua. Suomen vastaavissa tilanteissa uudet verbit mukautetaan usein *iloi*-johtimella, johon voi tarvittaessa liittyä edelleen *TU*, esim. vir. *organiseerima* ~ *organiseeruma*; *assimileerima* ~ *assimileeruma*; sm. *organisoida* ~ *organisoitua*; *assimiloida* ~ *assimiloitua*.

Periaatteessa ei-agentiivisia *U*-johdoksia ei suomessa ja virossa muodosteta verbeistä, jotka aivan ehdottomasti edellyttävät aktiivista, elollista tekijää (Muuk 1938: 109; Kytömäki 1977: 77; Kasik 1991: 470–471). Tällaisista verbeistä muodostetut *U*-johdokset ovat kielenvastaisia, esim. **laulu laului*; **laul laulus*. Taivutuspassiivin ja ei-agentiivisten *U*-johdosten välillä on suomessa ja virossa työnjakoa: taivutuspassiivihan edellyttää ainakin epämääräisen henkilötekijän, siis jonkinasteisesti agentiivisen subjektin olemassaoloa. (Ks. Siitonen 1991, 1992; M. Erelt ym. 1993: 30–31.)

UTU-johdin esiintyy vain suomessa ja karjalassa. Suomessa se liittyy sanan vokaalivartaloon, esim. *kirjoittaa* ~ *kirjoittautua*; *hangata* ~ *hankautua*. Virossa *UTU* olisi äännerakenteen vastainen, koska sanan jälkitavussa ei esiinny vokaaliyhtymiä. (Ks. Laakso 1989: 60 ja 65; Kasik 1991: 467, 473–474.) Osittain *UTU*-johtimen puuttumisen takia virossa oletetaan olevan vähemmän refleksiivijohdoksia kuin suomessa. Toinen syy *U*-refleksiivien vähäisyyteen virossa on ekonomia: *U* ei (yksinkään) liity sellaiseen deverbaaliseen kausatiiviin, jolla on intransitiivinen kantaverbi olemassa. Toista intransitiivia ei tarvita, ja esimerkiksi refleksiivisyys voidaan ilmaista kausatiivin ja *end* 'itse' -pronominin yhdistelmällä, esim. sm. *hukkua* ~ *hukuttaa* ~ *hukuttautua*; vir. *hukkuma* ~ *hukuta-*

⁶ *eeri*-vartaloisia verbejä ei Virittäjän arvioijan mukaan voi pitää puhtaasti vierassanoina, koska se on viron oma verbinjohdin, vaikkakin vieraasta vaikutuksesta muovautunut. Tämän tulkinnan mukaan *eeri*-johtimen käyttäytyminen on poikkeuksellista viron verbinjohtosysteemissä, koska se liittyy käytännössä ainoastaan vierassanoihin.

*ma ~ end hukutama.*⁷ (Kasik 1991: 471, 475.) Refleksiivisiä johdoksia ei muodosteta verbeistä, jotka ilmaisevat sellaista toimintaa, jota inhimillisen agentin ei ole mahdollista tai järkevää tehdä refleksiivisesti. Esim. *kylväytyä, murjoutua* ovat *UTU*-johtimesta huolimatta ei-agentiivisia. (Koivisto 1991: 85–88.) Tällainen toiminta itsen vaikuttavana tai kohdistuvana ilmaistaan suomessakin *itse*-pronominin avulla: *murjoa itseään, syyttää itseään*. (Vrt. myös Geniušienė 1987: 77.)

U-johtimen produktiivinen käyttö viron kirjakielessä on melko nuori ilmiö (ks. s. 370), ja automatiivi-passiivia on pidetty johdostyyppin yleisimpänä merkityksenä: Kulonen-Korhosen (1985: 305–306) ja Kasikin (1991: 469) mukaan suurin osa suomen ja viron deverbaalisista *U*-johdoksista on automatiivisia. Selvää toki on, että monia *U*-johdoksia voi käyttää useammassa merkityksessä. Verbi voi, mutta sen ei ole pakko, edellyttää agenttia, ja kontekstihan lopulta ratkaisee verbin merkityksen. Näitä tietoja vasten onkin kiinnostavaa katsoa, millaisia deverbaalisia *U*-johdoksia käytetään suomen- ja vironkielisesä kaunokirjallisuudessa. (Taideproosa ei ehkä tyylilajina ole deverbaalisille *U*-johdoksille otollisin mahdollinen, koska erityisesti ei-agentiivisia *U*-verbejä käytetään hanakimmin virkakielessä.)

Aineistossani suomenkielisiä deverbaalisia *U*-johdoksia on enemmän kuin vironkielisiä: suomenkielisten *U*-verbien vironnoksena on melko usein jokin muu johdos, ja aineistossani esiintyy koko joukko sellaisia verbipareja, joissa suomenkielinen parikki on deverbaalinen *U*-johdos, mutta vironkielinen on johtamaton perusverbi. Ei-agentiivisesti käytettyjä *U*-johdoksia on lähes kaksi kertaa niin paljon kuin refleksiivejä. Aineistoni perusteella päätelmää ns. automatiivisen merkityksen yleisimyydestä ei kuitenkaan voi tehdä. Tekstiyhteydestä muutoksen aiheuttaja on periaatteessa mahdollista saada selville, ja tämän tarkastelutavan tulos on, että tapahtumaa automatiivisena kielentäviä verbejä on selvästi vähemmän kuin passiivisia. Oletus, että *U*-refleksiivejä olisi virossa vähemmän kuin suomessa, saa aineistostani osittaista tukea. Esimerkissä 1 on molemmissa kielissä ei-agentiivinen *U*-johdos, ja esimerkissä 2 refleksiivinen *U*-johdos. Esimerkissä 3 on suomessa refleksiivi ja virossa johtamaton transitiiiverbi *end*-pronomini määritteenään. (Esimerkeissä on aina lähtökielinen lause ennen käännöstä.)⁸

- (1) -- Tallinna ja Tartu kohale *laskub* jälle seesama surmavaikus, mida ellu jääned oma mälestustes kirjeldavad.
-- Tallinnan ja Tarton ylle *laskeutuu* jälleen se sama kuolemanhiljaisuus, jota eloon jääneet kuvaavat muistelmissaan.
- (2) *Käituda* lihtsalt ja sõbralikult nagu Kaspar Hauseriga.
On *käyttäydyttävä* koruttomasti ja ystävällisesti kuin Kaspar Hauserin kanssa.

⁷ Virossa kuratiivisuuden eli teettämisen analyttinen ilmaiseminen on analogia refleksiivisyyden analyttiselle ilmaisutavalle. Transitiiivisesta kausatiivista ei tarvitse muodostaa toista transitiiiverbiä, esim. sm. *leikkauttaa*, vir. *lõigata laskma*. — Viron kieli ei juuri siedä rekursiota eli samafunktiosten johdinten liittämistä sanaan peräkkäin. Suomessa se on aivan tavallista.

⁸ Aineistossani pareja, joissa lähtökielinen jäsen on analysoitu deverbaaliseksi *U*-johdokseksi, on yhteensä 112 (lähtökieli viro 59 + lähtökieli suomi 53). Suomenkielisiä deverbaalisia *U*-johdoksia on aineisto-osassa kaikkiaan 107 ja vironkielisiä 92; näistä ei-agentiivisia on 134 ja agentiivisia 65. Ei-agentiivisista »automaatiiviseksi» tulkittavia on 52 ja »passiiviseksi» 82. Agentiivisista suomenkielisiä on 35 ja vironkielisiä 30. Lähtökieleltään suomenkielisiä deverbaalisia *U*-johdoksia, joiden vironkielinen parikki on johtamaton verbi, on aineistoni toisessa osassa 55. Näistä 24 on agentiivisia.

- (3) Kissa alkoi *peseytyä*.
Kass hakkas *end pesema*.

Neljää suomen aistihavaintoa ilmaisevaa *U*-johdosta vastaa virossa melko säännöllisesti toisenlainen ilmaisutyyppi [lihavointi kirjailijan]:

- (4) Lionil **on** lühikesed juuksed. Isegi kõrvalehed *oli näha*.
Lionilla **on** lyhyet hiukset. Korvalehdetkin *näkyvät*.
- (5) Harppasin hänen ylitseen: miltä se *tuntui*?
Võtsin sammu tema üle, mis *tunne see oli*?
- (6) »Kuzminitsna väimehest *pole* viimasel ajal midagi *kuulda*, kas ta enam kunstiga ei tegelegi?»
»Kuzminitsnan vävyojusta ei ole vähään aikaan *kuulunut* mitään, mahtaako hän enää hommailla taiteen parissa?»
- (7) Teab täpselt, mis *maik on* võilillel ja mis maik õunapuuõiel.
Hän tietää tarkalleen, miltä *maistuu* voikukka ja miltä omenankukka.

Edellä käsitellyt tapaukset ovat johtosuhteiden kannalta selviä. Tulkinnallisuutta kohdetaan, kun tarkastellaan selvästi myös nomineihin korreloituvia *U*-johdoksia. Suomen ja viron tärkeimmät denominaalisetkin muutosta ilmaisevia verbejä muodostavat johtimet (*ne*-johtimen lisäksi) ovat *U* ja *U*:n sisältävät johdinyhtymät. Erityisesti suomessa *U*:n sisältäviä johdinyhtymiä on runsaasti: (*oi*)*TU*, (*i*)*stU*, *rTU*, *hTU*, *nTU*, *AistU*, (*oi*)*TTU*, *UTU*, *VnTU*. Monet näistä ovat toki marginaalisia. Suomessa tavallisinta on muodostaa nomineista muutosjohdoksia *TU*- tai *TTU*-loppuisilla johdinyhtymillä. (Kytömäki 1992: 256–266.) Virossa tavallisin denominaalisten translatiivien johdin on pelkkä *U* (Kasik 1989: 89). (Ks. esimerkkilauseita 8 ja 9.)

- (8) Hän – – seisoi pitkiä aikoja ikkunassa katselemassa laajaa maisemaa: *jäätynyttä* maata johon hieno, lähes näkymätön lumi satoi.
Anna – – seisis tundide kaupaa akna all, tunnistades avarat väljavaadet: *külmunud* maad, kuhu sadas peent, peaaegu nähtamatut lund.
- (9) Mökin takana oli auto jonka hän oli ajanut siihen *heinittynyttä* traktoritietä pitkin.
Teisel pool suvilat seisis auto, millega ta mööda *rohtunud* traktoriteed siia sõitis.

Viron *U*-johdoksissa raja denominaalien ja deverbaalien välillä on siis selvempi kuin suomessa. *U*-verbien muodostaminen virossa on rajoitetumpaa ja johdinyhtymiä on käytössä huomattavasti vähemmän, vain *tu*, *du* ja *stu*. Monet viron johdinyhtymän sisältävät verbit ovat silti tulkittavissa sekä nomini- että verbikantaisiksi samaan tapaan kuin suomenkin vastaavat johdokset, esim. vir. *aur* ~ *aurustama* ~ *aurustuma*, sm. *höyry* ~ *höyrystää* ~ *höyrystyä*. (Ks. Kasik 1991: 473.) Johdosten korrelaatioverkostot voivat olla laajoja: nominin ja kausatiiviverbin lisäksi *U*-verbien korrelaatioiden kokoamiin sanaparviin voi kuulua myös statusjohdos sekä varsinkin suomessa muita samakantaisia muutosjohdoksia. Esimerkiksi *aur*- ja *höyry*-kantaisten verbien verkostoon kuuluvat myös statiiviset *aurama* ja *höyrytä*, kausatiiviset *aurutama* ja *höyryttää* sekä suomessa mahdolliset

muutosjohdokset *höyryntyä* ja *höyryttyä* jne.

Edellä esitetyn johtosuhteiden tarkastelun perusteella aineistoanalyysini tulos ei ole yllätys: vironkielisten muutosverbien suomenkielisistä parikeista monet olisivat tulkittavissa myös deverbaalisiksi (esim. 10). Suomen denominaalisen *U*-johdoksen parikkina on virossa useasti myös deverbaalinen *tõmbuma* 'vetäytyä', jota määrittää translatiivisijainen nomini (esim. 11 ja 12).

- (10) Niinä iltoina Ina usein meni alakerran pesutupaan, laski ison muovisen saavin täyteen vettä, riisuutui ja istui siinä kunnes vesi oli *haalennut*. Neil õhtutel läks Ina tihti alumisele korrusele pesukööki, laskis suure plasttõrre sooja vett täis, võttis riidest lahti, istus tõrres, kuni vesi *ära jahtus*.
- (11) Kylpyhuoneen ikkuna oli aina ehtinyt *höyryntyä* ennen kuin bussi tuli. Vannitoa aken jõudis alati *auruseks tõmbuda*, enne kui buss tuli.
- (12) Kissa tuijotti auki rävähtänein silmin, pupillit *viiruiksi kaventuneina*. Kass põrnitses teda pärani silmadega, pupillid *viiruks tõmbunud*.

Odotuksenmukaiselta aineistoanalyysin tulokselta tuntuu sekin, että suomenkielisiä muutosjohdoksia on enemmän; osalla niistä on virossa parikkinaan analyttinen ilmaus, jossa johtamatonta perusverbiä määrittää nomini tai adverbi (ks. lukua Viron analyttiset muutosilmaukset). Vironkielisten *ne*-johdosten suuri määrä kiinnittää huomiota denominaalisten muutosjohdosten joukossa.⁹ Niihin luodaan katsaus seuraavaksi.

NE-JOHDOKSET

ne-johdin esiintyy kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä paitsi liivissä (Laakso 1989: 59–60). Sekä suomen että viron *ne*-verbeissä korostuu tapahtuvan muutoksen jatkuvuus. (Ks. Räisänen 1988: 31; Laakso 1990: 18–19.) Virossa *ne*- ja *U*-verbeillä on sekä semanttista että rakenteellista työnjakoa: Adjektiivikantaiset *U*-johdokset eivät tavallisesti ilmaise jatkuvaa, vähittäistä muutosta. Substantiivi- ja adverbikantaisissa johdoksissa työnjakoa on rakenteellinen: *U* liittyy konsonanttiloppuiseen loppuheittokantaan ja *e*-adjektiivien (sm. *ea*) vokaalivartaloon liittyessään se korvaa vartalovokaalin, esim. *must* > *mustuma* 'mustua', *selge* > *selguma* 'selvitä'. *ne* taas liittyy vokaalivartaloon lukuun ottamatta *v*-johtimisia (sm. *vA*) adjektiiveja, esim. *täis* : *täie* > *täienema* 'täytyä', *tugev* > *tugevnema* 'vahvistua'. *ne*-johdosten kantasanoina on molemmissa kielissä yleisimmin adjektiiveja. Suomessa mahdollisten kantasanojen joukko on pienempi kuin virossa, sillä esimerkiksi suomen *vA*-adjektiiveista ei muodosteta *ne*-muutosjohdosta, vrt. esim. vir. *teravnema* ~ sm. *terävöityä*; vir. *lihavnema* ~ sm. *lihoa*, *lihavoitua*. (Ks. Kasik 1990: 30–31, 1991: 471–472.)

Virossa *ne* on adjektiiveihin liittyvänä produktiivinen. Suomessa sen asema ei ole niin vahva. Sen alalle on tullut *nTU*-johdostyyppi, jonka leviämistä tukee korrelaatio *nTA*-kausatiiveihin. *nTU*-johdosten käytön laajenemista ei ole estänyt niiden mahdollinen ref-

⁹ Denominaalisiksi analysoituja subjektitarkoitteen tilan muutosta ilmaisevia johdoksia on aineistossani 94 (lähtökieli viro 32 + lähtökieli suomi 62). Lähtökieleltään suomenkielisistä 38 on *U*- ja 16 *ne*-johdoksia, vironkielisistä 11 on *U*- ja 18 *ne*-johdoksia.

leksiivinen merkitys; muutosjohdosten monimerkityksisyyshän on aivan tavallista. Suomen *ne*-johdokset eivät kuitenkaan koskaan ole refleksiivisiä. (Ks. Kasik 1990: 30–31 ja 1991: 475–476.) Paitsi että suomen *ne*-johdokset korvautuvat *nTU*-johdoksilla, ne myös muodostavat sekaparadigmoja keskenään *ne*-verbien konsonanttivartalon käytön välttämiseksi, esim. *kaventua* ~ *kapenee* ~ *ei kapene* ~ *kapeni* ~ *kaventunut*. *ne*- ja *nTU*-johdosten limittyminen suomessa on lähtöisin lounais- ja hämäläismurteista: lounaismurteissa käytetään nykyisin jo lähes pelkästään *nTU*-verbejä, mutta itämurteissa ne ovat edelleen hyvin harvinaisia. (Räisänen 1985: 26.) Laakson mukaan sekaparadigmaisuus kuuluu *ne*-johdosten olemukseen kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä — viroa lukuun ottamatta. Viro on siistinyt paradigmaa yleistämällä vokaalivartalon kaikkiin taivutusmuotoihin. Konsonanttivartalaisuutta esiintyy jonkin verran murteissa, mutta yleiskielessä vokaalivartalo on yksinomainen. (Laakso 1990: 104–105.)

ne- ja *nTU*-johtimilla muodostettuja samakantaisia, rinnakkaisia translatiivijohdoksia on Nykysuomen sanakirjassa 110 paria (Räisänen 1988: 58). Virossa taas *ndu*-johdoksia on vain vähän (esim. aineistossani vain yksi: *lamanduma* 'laota, lakoontua'). Kun suomessa on sanaparvi *syvä* ~ *syvenee* ~ *syventää* ~ *syventyä*, on virossa vastaava parvi pienempi: *süva* ~ *süvenema* ~ *süvendama*. *ndu*-tyyppi olisi viron johtosysteemissä täysin mahdollinen, mutta sille ei ole tarvetta, koska *ne*-verbit ovat produktiivisena tyyppinä olemassa (Kasik 1991: 475–476). Tässä kohdataan sama ekonomia-ajatus kuin *U*- ja *UTU*-verbien kohdalla: kahta samafunktioista johdinta ei kielessä tarvita, *U* yksin riittää. Jos *ndu*-johdoksen merkitys on virossa selvästi toinen kuin *ne*-johdoksen, on samasta kannasta kuitenkin mahdollista muodostaa molemmat, esim. *alanema* 'aleta, laskea' ~ *alandama* 'alentaa, nöyryyttää' ~ *alanduma* 'alentua (moraalisesti), nöyrytä' (Muuk 1938: 104–105). Tällaisia pareja ei ilmeisesti ole kovin paljon, ja esim. *alanduma* lienee lainaa suomesta (T. Ereht 1982: 86–87).

Suomessa *ne* on yksi harvoja määräkantaan sitoutuneita verbinjohtimia: periaatteessa se liittyy vain nominiin (Kangasmaa-Minn 1973: 156). Suomen murteissa on kyllä joitakin *ne*-johdoksia, joilla on sekä verbi- että partikkelikorrelaatti, esim. *halkeaa* ~ *halkenee*; *halki* (ks. Laakso 1990: 45–50). Virossa taas verbikantaisia tai -korrelaattisia *ne*-johdoksia on enemmän kuin missään toisessa itämerensuomalaisessa kielessä. Laakson mukaan suurin osa niistä on synonyymisiä korrelaattiverbin kanssa. Syy niiden muodostukseen ja käyttöön lienee ainakin osittain siinä, että virossa jälkitavujen kuluminen on hämärtänyt sanojen johdosluonnetta ja merkitystä, ja *ne*-johtimen lisääminen rakenteeltaan sopiviin verbeihin on selventänyt niiden merkityksen muutospiirrettä (Laakso 1990: 88–99). *ne*-johtimen lisääminen on samanlainen ilmiö kuin Kasikin ja Taulin kuvaama *U*-johtimen puhekielinen käyttö: Kielenkäyttäjät muodostavat *U*-johtimella »oikeita» johdoksia sellaisista vanhoista **U*-verbeistä, joiden jälkitavussa on tapahtunut muutos *y* > *i*, esim. *püsuma* > *püsuma*. (Kasik 1989: 83.) Viron puhekielessä käytetään *U*:llista muotoa myös sellaisista intransitiivisista *eeri*-verbeistä, joilla ei ole transitiiivista parikkia ja jotka *i*:llisinäkin ilmaisevat siirtymistä tilasta toiseen, esim. *deserteeruma* 'aavikoitua', *dokto-reeruma* 'tohtoroitua'. Transitiiivinen *dokto-reeruma* olisi kyllä periaatteessa mahdollinen merkityksessä 'myöntää tohtorin arvo'. (Tauli 1972: 104.)

Aineistossani käy selvästi ilmi, että virossa on enemmän *ne*-johdoksia kuin suomessa. Aineistoni kaikista viron denominaalisista muutosjohdoksista hieman yli puolet on *ne*-verbejä. Suomen denominaalisista muutosjohdoksista vähän yli viidesosa on *ne*-verbejä.

(Ks. alaviitettä 10.) Verbikorrelaattisia viron *ne*-johdoksia aineistossani on kymmenkunta, esim. vir. *jagunema* ~ *jagama* 'jakaa' ~ *jaguma* 'riittää', sm. *jakautua*; *kogunema* ~ *koguma* 'koota', *kerääntyä*; *rebenema* ~ *rebima* 'repiä', *repeytyä*; *segunema* ~ *segama* 'sekoittaa', *sekoittua*; (molemmissa kielissä leksikaalistunut) *tüdinema* ~ *tüdima* 'kyllästyä'; *kyllästyä*; *ununema* ~ *unuma* 'unohtua'; *unohtua*. Esimerkeissä on aineistossa esiintyvä viron *ne*-johdos, sen korrelaattiverbi(t), puolilainausmerkeissä korrelaattiverbin tai -verbien merkitys ja viimeisenä kääntäjän valitsema suomennos. Esimerkeistä voidaan havaita, että ainakin aineistossani esiintyvien *ne*-johdosten verbikorrelaatit ovat yleensä semanttisesti kausatiivisia. Viron verbikorrelaattiset *ne*-johdokset voivat siis käyttäytyä muiden deverbaalien tapaan: *ne* korreloituvat transitiiviverbeihin eivätkä ilmaisekaan pelkästään translatiivisuutta vaan — ainakin näissä tapauksissa — jopa agentiivista muutosta eli refleksiivisyyttä (esim. 15 ja 16). Useimpiin aineistoni verbikorrelaattisiin *ne*-verbeihin johtimen lisääminen siis tuo muutosmerkityksen (esim. 13 ja 14). Esimerkin 17 verbissä *ne*-johdin vain selventää korrelaattiverbin muutosmerkitystä. Esimerkin 15 lihavointi on kirjailijan.

- (13) Kui karvaste särgikäised õmblustest lahti ei *rebeneks* ja pooleldi otsast ära ei tuleks, nii et paljad õlad paistavad, polekski midagi vaadata. Elleivät karvapäiden paidanhihat *repeytyisi* ompeluksistaan ja irtautuisi puoliksi niin että paljaat hartiat näkyvät, ei tässä katsomista olisikaan.
- (14) See ühine külm salapilk — — *seguneb* suudluse veremaiguga, teeb neist hetkeks mänguseltsilised ja verevennad. Yhteinen kylmä salakats — — se katse *sekoittuu* suudelman verenmaakuun, tekee heistä hetkeksi leikkitovereita ja aseveljiä.
- (15) Jälle *jagunevad* eestlased erutatud leerideks, kusjuures ühed kinnitavad: »Meie oleme ju **ee**stlased! Meie pole midagi teinud!» Taas virolaiset *jakautuvat* kiihtyneisiin leireihin, ja toiset väittävät: »Mehän olemme **vi**rolaisia! Emme me ole tehneet mitään!»
- (16) Õhtuti *kogunetakse* saunadesse ja suitsuahjude juurde, näritakse konte, võetakse isegi viina ja õlut — — . Iltaisin *keräännytään* saunalle ja savustusuunien ääreen, järsitään luita, ostetaan viinaa ja olutta — — .
- (17) Kui ta sahtlitest *tüdineb*, läheb ta otsejoones vannituppa ning otsib kapist uuesti välja tumepunase flanellkotikese juba tuttava pruuni juukse-palmikuga. *Kyllästytyään* laatikoihin hän menee suoraa päätä kylpyhuoneeseen ja etsii kaapista uudelleen esille tummanpunaisen flanellilaukun, jossa on hänelle jo tuttu ruskea hiuspalmikko.

Se, että *ne*-johdos ilmaisee jotakin muuta kuin translatiivisuutta, ei ole täysin poikkeuksellista. Sekä suomessa että virossa on joitakin merkitykseltään lähinnä statiivisia *ne*-johdoksia, esim. sm. *kykenee*, *tarkenee*, *rohkenee*, *ilkenee*. Virossa useimmat statiiviset *ne*-johdokset ovat substantiivikantaisia, mutta joukossa on adverbi- ja adjektiivikantaisiakin: *paik* 'paikka' > *paiknema* 'sijaita', *võlg* 'velka' > *võlgnema* 'olla velkaa'; *eel* 'edellä' > *eelnema* 'edeltää', *kaasas* 'mukana' > *kaasnema* 'seurata/olla mukana'; *sarnane* '(saman)näköinen' > *sarnanema* 'muistuttaa jotakin, olla jonkin/jonkun näköinen'. (Ks. Kasik 1990: 28.)

▷

U-JOHDOSTYYPIN ASEMA JA KEHITYS VIROSSA

Kuten edellä on esitetty, viron *U*-johdokset muodostavat melko samanlaisen ryhmän kuin suomenkin *U*-johdokset. Kasikin (1991: 467) mukaan tämä on luonnollinen seuraus siitä, että viron yleiskieleen koko *U*-johdosten muodostusmalli on omaksuttu suomesta vasta tällä vuosisadalla. *U*-johdosten asema virossa ei kuitenkaan ole aivan näin yksinkertainen.

Wiedemannin sanakirja (1. painos 1869; 2., täydennetty painos 1893, josta käyttämäni on neljäs muuttamaton painos vuodelta 1973) on tähän asti laajin viron kielen sanakirja. Sen kaikkiaan noin 50 000 sanan joukossa on huomattava määrä murre-sanastoa. Sanakirjassa on laskelmani mukaan yli 300 muutosta ilmaisevaa *U*-johdosta, esim. *niiskuma* 'feucht werden, kostua', *paistuma* 'sich zeigen, sichtbar werden, näkyä' (nykykiel. *paistuma* 'näkyä'), *tutwuma* 'bekannt werden, tutustua', *wiskuma* 'sich werfen, heittäytyä'. (Tässä luvussa eivät ole mukana intransitiiviset, mutta lähinnä kontinuatiiviset, liikettä ilmaisevat verbit, esim. *kõpsuma* 'springen, hüpfen, hypellä', *tsilkuma* 'tropfen, tippua'.) Niistä 57 % on merkitty murteelliseksi. Selvästi eniten on etelävirolaisiksi (d < dörptschen Dialekt) merkittyjä, 44 % kaikista *U*-johdoksista, esim. *habenduma* (d) 'bärtig werden, parroitua', *kanduma* (d) 'sich beziehen, peittyä', *laihtuma* (d) 'mager werden, laihtua'. Wiedemann käsitteli sananmuodostusta myös kieliopissaan (1875). *U*-johtimen käytön hän toteaa olevan etelävirossa yleisempää ja säännöllisempää kuin pohjoisvirossa. *U*-johtimiset verbit ilmaisevat hänen mukaansa muutosta tai ovat yleisesti intransitiivisia. *u*:n äänteellisinä variantteina hän mainitsee *i*:n ja *ü*:n. (Mts. 232.) Vain etelävirossa käytettyinä Wiedemann mainitsee *htu*-, *ldu*-, *ndu*-, *rdu*-, *stu*-, *tu*- ja *du*-johtimet etuvokaalisine variantteineen (mts. 239–240, 244–245, 248, 258, 273–274). *stu*-johtimen yhteydessä hän mainitsee, että pohjoisvirossa *sta*-päätteiset verbit toimivat sekä intransitiivisina että transitiivisina. Ero tuodaan esiin vain etelävirossa, esim. pareissa *kalestama* 'härten, kovettaa' ~ *kalestuma* 'hart werden, kovettua', *mõrostama* 'verbittern, kitkeröittää' ~ *mõrostuma* 'bitter werden, kitkeröityä'. Etelävirossa *U*-johtimella voidaan (tai ainakin on voitu) erottaa toisistaan myös statiivi- ja muutosverbit, esim. *punahtama* 'röthen, punoittaa' ~ *punahtuma* 'roth werden, punastua'. (Mts. 258; esimerkit Wiedemann 1973 [1893]; ks. myös tämän luvun loppua.)

Toomsen laajassa eteläviron murteita käsittelevässä tutkimuksessa *U*-johdoksia on runsaasti esimerkistön joukossa. Tutkimus rakentuu konsonanttien esiintymiselle eri sana-asemissa, joten järjestelmällistä kuvausta *U*-verbeistä teoksessa ei ole. Toomsen esimerkkejä ovat mm. *habrastunu* 'haurastunut, maatunut', *kujjunu* 'kuivunut', *ärä laihtunut* 'laihtunut', *närvetiinü* 'lakastunut', *segähhinü* 'sekaantunut' ja *sinistünü* 'sinistynyt'. (Ks. Toomse 1976–1984: esim. 6143–6148, 6503–6515, 8011–8025.) — Sekä Toomsen että Wiedemannin esimerkkien kirjoitusasu on karkeistettu.

Ilmeisesti ensimmäinen, joka ehdotti *U*-johtimen käytön lisäämistä virossa, oli Karl August Hermann vuonna 1884. Kieliopissaan hän toteaa, että *U*-johdoksia on aikaisemmin käytetty paljon enemmän. Hermannin mukaan tyyppi tulisi herättää henkiin, koska sen avulla voi usein tehdä hienoja merkityserotelmia. Hänen esimerkkinsä on verbi *põen* 'olen sairas', jonka edelleenjohdokset ovat *põetan* 'minä hoidan sairasta' ja *põetun* 'minua pitää hoitaa' [»minä hoidun«!]. (Hermann 1884: 127–128.)

Aavik oli viron kielen uudistuksen alkuunpanija ja kantava voima. Kielen uudistustee-

seissään hän esitti sanaston kehittämiskeinoiksi murre sanojen käyttöönottoa, sanojen lainaamista erityisesti suomesta, uusien sanojen keinotekoista muodostamista ja sananjohdon mahdollisuuksien hyödyntämistä. Viron murteita ja suomen kieltä Aavik piti yhdenveroisina sanastolähteinä. (Aavik 1922: 34.) *U*-johdosten käytön lisäämistä suomen mallin mukaan Aavik ehdotti ensimmäisen kerran vuonna 1905 teoksessaan *Eesti kirjakeele täiendamise abinõuetest* (mts. 117–118 Rätsepin 1981: 295 mukaan). Aavik piti *U*-johdostyyppiä ilmeisesti marginaalisena, ja hän arvioi käytössä olevien *U*-verbien määrän hyvin pieneksi siitä huolimatta, että hän tunsikin myös viron murteita. (Aavik 1920: 35 Rätsepin 1981: 295 mukaan; Mäger 1991: 344.)

Uute sõnade ja vähem tuntud sõnade sõnastik -uudisanaluettelonsa Aavik julkaisi vuonna 1919. Teoksen toinen, »parannettu ja suuresti täydennetty» laitos ilmestyi vuonna 1921, ja siinä on noin 4 000 hakusanaa. Köpp on tutkinut Aavikin uudissanonjen alkuperää (1983). Hänen mukaansa Aavikin sanaston toisen painoksen sanoista noin puolet on peräisin jostakin viron murteesta. Kaikista sanoista viidesosa on lainattu suomesta. (Köpp 1983: 30–31.) Pelkästään uudissanaston muutosta ilmaisevista *U*-johdoksista murretaustaisia on noin puolet. Kaksi viidesosaa *U*-johdoksista on suomesta lainattuja, suomen esikuvan mukaan johdettuja tai sekä viron murteissa että suomessa esiintyviä. *U*-johdoksissa suomen kielen vaikutus Aavikin valintoihin on siis ollut suurempi kuin kaikissa sanoissa yhteensä. Aavikin tärkein lähde uudissanaston koostamisessa oli Wiedemannin sanakirja: selvästi yli puolella uudissanonoista on vastine Wiedemannin sanakirjassa (Köpp 1983: 30–31).

Aavikin ehdotus *U*-johdosten käytön lisäämisestä toteutui itse asiassa liiankin hyvin: jo vuonna 1936 ilmestyneessä teoksessaan *Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika* hän sai huomauttaa *U*-johdosten liiallisesta ja virheellisestä käytöstä (mts. 15–16 Muukin 1938: 103 mukaan). Aikaisemmin Aavik oli pitänyt *U*-johdosten nopeaa yleistymistä yhtenä kielen uudistuksen tärkeimmistä voitoista (Aavik 1920: 35 Rätsepin 1981: 295 mukaan). 1920-luvun alkuun mennessä viron kirjakieleen oli tullut lähes 500 uutta *U*-johdosta, joista suurin osa myös jäi käyttöön (Rätsep 1981: 295). — Viron vuoden 1976 *Õigekeelsussõnaraamat*issa *U*-johdoksia on Kasikin (1991: 470) mukaan jo yli tuhat.

Miksi *U*-johdosten käyttö sitten vaati elvyttämistä virossa? *U*-aineshan on suomalaisugrialaista alkuperää, ja Wiedemannin sanakirja ja Toomsen kokoelma osoittavat, että *U*-johdostyyppi on aiemmin ollut melko produktiivinen ainakin etelävirossa. Ensimmäisenä syynä voidaan nähdäkseni pitää sitä, että sanan jälkitavuuissa tapahtuneiden äänne muutosten myötä *U*-johdin lähes katosi verbeistä varsinkin pohjoismurteiden alueella. Johtimen etuvokaalinen variantti *y* katosi, kun jälkitavuuissa tapahtui muutos *y* > *i*. Jälkitavun *u* on säilynyt. *o* puolestaan on jälkitavussa kehittynyt säännöllisesti *u*:ksi. Näiden kehitysten kautta intransitiivisista *U*-johdoksista on virossa tullut *u*- ja *i*-vartaloisia. Transitiivisetkin *o*-vartaloiset verbit ovat kehittyneet *u*-loppuisiksi, esim. *koguma* 'koota'. (Ks. esim. Kettunen 1929: 148, 155 ja 163.) Äänne muutokset hävittivät selvän yhteyden *U*-johtimen, muutosmerkityksen ja intransitiivisuuden välillä, kun *o*-vartaloiset verbit saivat samanlaisen äänneasun. Etelävirolaisella alueella vokaalisointu säilytti *U*-johdostyyppin yhtenäisempänä ja mahdollisesti edisti sen produktiivisuutta. Myös jälkitavun *o* on tavallisesti säilynyt etelävirossa. (Kettunen 1929: 157.) Wiedemannin sanakirjassa näkyy kiinnostavasti jälkitavujen äännekehityksen vaiheita eri murteissa: joukossa on niin eteläviron vokaalisoinnollisia verbejä (esim. *leebümä* 'jäähtyä', *nõrtsümä* 'rypistyä'), etu-

vokaalisia *u*-vartaloisia verbejä (*pööruma* 'kääntyä', *külmuma* 'kylmetä') kuin *y > i*-muutoksen läpikäyneitäkin verbejä (*käändima* 'kääntyä', *hüübima* 'hyytyä'). (Äänteenmuutokset on tässä kuvailtu vain pääpiirteissään.)

Toinen syy siihen, miksi *U*-johdosten asema ennen kielen uudistusta oli epäselvä, lie nee *U*-johdostyyppin suhteissa eräisiin toisiin verbityyppeihin. (Pohjois)virossa on nimittäin joukko *a*-vartaloisia ja *ta*-johtimisia verbejä, jotka ilmaisevat sekä tilan aiheuttamista ja/tai tilassa olemista että tilaan joutumista. Ne ovat samalla sekä kausatiivisia ja/tai statiivisia että muutosta ilmaisevia, esimerkiksi *jäätama* 'jäättää, jäädyttää, jäätyä', *kahvata-ma* 'olla kalpea, kalveta' ja *põlvitama* 'olla polvillaan, polvistua'. Tällaisille verbeille olisi rakenteellisesti täysin mahdollista muodostaa muutosta ilmaiseva *U*:llinen parikki, kuten Muuk ehdottikin. Hän oli sitä mieltä, että *U*-johdosten nopea yleistyminen virossa on hyödyllisen analogisen kehityksen tulosta ja että *U*:llisiä intransitiiviverbejä olisi syytä käyttää ilmaisemaan muutosta tai refleksiivistä toimintaa vastakohtana *a*:llisille aiheutus- ja tilaverbeille. Hän mukaansa pitäisi erottaa esimerkiksi verbit *vihastama* 'suututtaa, olla vihainen' ja *vihastuma* 'suuttua' sekä *kükitama* 'olla kyykyssä, kyykiä' ja *kükituma* 'kyykistyä'. (Muuk 1938: 107, 113–116.) Nykyisin esimerkiksi Tauli suosittaa nimenomaan *a*:llisten verbien käyttöä molemmissa merkityksissä. Hänen perusteinaan on niiden puhekielisyys ja se, että myös Aavik oli *a*:llisten muotojen kannalla. *a*-vartaloisten verbien suosinta on tietysti myös ekonomiaperiaatteen mukaista. (Tauli 1972: 104.) Tällaisten monimerkityksisten verbien olemassaolo on ehkä vähentänyt kielen tarvetta selventää *U*-johdostyyppiä ja sen muutosmerkitystä. Vasta kielen tietoinen kehittäminen sivistyskieliksi loi tällaisen tarpeen.

Kaiken kaikkiaan *U*-johdostyyppi ei ilmeisesti kielen uudistuksen käynnistyessä ollut kovin yleinen pohjoisvirolaisella alueella. Viron yleiskielihän perustuu pohjoismurteisiin, erityisesti pohjoisviron keskimurteeseen. *U*-johdostyyppiä ei kuitenkaan siirretty sellaisenaan suomesta viroon, vaan sille oli olemassa malleja myös omasta takaa. *U*:n käytön yleistyminen sai varmasti tukea suomen kielen esimerkistä, mutta myös laajemmin produktiivistunut *U* noudattaa virolle tyypillisiä, kielen omia rakennemalleja. *U*-johdostyyppin yleistyminen helpotti myös viron *a*-vartaloisten verbien merkitystaakkaa (vrt. kielen pyrkimys kohti yksi muoto – yksi merkitys -ikonisuutta). (Ks. esim. Anttila 1972: 146.) *U*-johdosten produktiivisen yleiskielisen käytön myöhäsyntyisyys on voinut vaikuttaa viron johtosuhteiden selkeyteen, joka on osa kielen ekonomiaa.

VIRON ANALYYTTISET MUUTOSILMAUKSET

Edellä käsiteltyjen produktiivisten muutosjohdostyyppien rinnalla on virossa perifrastinen muutoksen ilmaisutapa, jonka verbiytimenä on tavallisimmin *minema* 'mennä', *saa-ma* 'saada, tulla joksikin' ja *jääma* 'jäää'. Verbin määritteenä on nomini tai adverbi (ks. esim. 18–26). Iällisesti perifrastinen ilmaustyyppi on kirjavirossa produktiivisena vanhempi kuin *U*-johdokset. Saksan kielihän on vaikuttanut viroon melko voimakkaasti, ja germanismeja ovat mm. monet yhdysverbit. Analyttiset muutosilmaukset eivät välttämättä ole syntyneet juuri saksan vaikutuksesta, mutta voitaisiin ehkä olettaa, että yhdysverbien malli olisi lisännyt myös analyttisten muutosilmausten käyttöä. Aineistossani analyttisiä ilmauksia on suunnilleen yhtä paljon kuin denominaalisia muutosjohdoksiakin. Eri verbeillä

muutosilmausten ytiminä on virossa melko selkeä työnjako.¹⁰

minema-verbin sisältävät sanaliitot ilmaisevat tavallisimmin elottoman olion ominaisuuden asteittaista muutosta. Mikäli subjektitarkoite on elollinen, on *minema*-sanaliiton ilmaisema muutos yleensä tahaton (esim. 18). Näiden ilmausten yleismerkitys muistuttaa selvästi *ne*-johdosten tyypillisintä merkitystä: muutos subjektin tilassa tapahtuu asteittaisesti eikä ole refleksiivinen. Monella *minema*-ilmauksella onkin virossa olemassa samaa tarkoittava *ne*-johdosvastine, kuten esimerkkien 19 ja 20 ilmauksilla: virossa on myös verbit *tumenema* 'tummua', *helenema* 'vaaleta' ja *pimenema* 'pimetä'. Aineistossani *minema*-sanaliittoja on analyttisistä muutosilmauksista eniten.¹¹ Aineistossani suomenkieliset johdokset kaikkien viroanalyttisten ilmausten rinnalla ovat lähinnä ei-agentiivisiä *U*-johdoksia ja *ne*-johdoksia:

- (18) Sealjuures *lähevad* nende ninad *märjaks* ning hakkavad õige proosaliselt lurisema.
Samalla heidän nenänsä *kostuvat* ja alkavat turista erittäin proosallisesti.
- (19) Ja näe, õie sametine tondinägu vahetabki ilmeid, see muutub kord suuremaks, kord väiksemaks, *läheb* kord *tumedamaks*, kord *helledamaks* – – .
Ja katso, kukan samettinen menninkäisennaama vaihtelee ilmeitään, välillä se muuttuu suuremmaksi, välillä pienemmäksi, se milloin *tumenee* ja milloin *vaalenee* – – .
- (20) Tuba on *pimedaks läinud*.
Huone on *pimentynyt*.

saama-verbin sisältävät sanaliitot ilmaisevat yleensä elollisen osallistujan ominaisuuden tai tilan positiivista muutosta. *saama*-ilmausten muutospiirre on lähinnä perfektiivinen, muutos tapahtuu loppuun saakka. *saama*-verbin monimerkityksisyys virossa näkyy myös muutosilmauksissa: Osa verbin määritteistä on objektin asemassa, kuten verbin merkitys 'vastaanottaa' edellyttää (esim. 21 ja 22). Osa taas on adverbiaalina verbin 'tulla joksikin'-merkityksen mukaan (23). Osa *saama*-ilmauksista (esim. *aru saama*, *jagu saama* 'käsittää, ymmärtää') on täysin leksikaalistuneita, ja niiden muutospiirre on kaikkein hämäriin.

- (21) Ometi ei *saa* ta *rahu* ja peab ruumidele veel teisegi ringi peale tegema.
Silti hän ei *rauhoitu* vielääkään ja hänen on tehtävä huoneisiin vielä toinenkin rinki.
- (22) Alles siis, kui rong on jõudnud juba Cēsisse, *saab* ta *sooja* – – .
Hän *lämpenee* vasta kun juna on ehtinyt jo Cēsiin – – .
- (23) Siin saarel on aga üks suvemaja just *valmis saamas*.
Tällä saarella on yksi kesäasunto silti *valmistumassa*.

jääma toimii vastakohtaparina sekä muutosta ilmaisevalle *saama*-verbille että liikeverbille *minema*. *jääma* muutosilmauksen ytimenä ilmaisee (usein elollisen) tahatonta, *ne*-

¹⁰ Johtamattoman verbin sisältäviin muutosilmauksiin kiinnitti huomioni Renate Pajusalu Turun yliopistossa kevätlukukaudella 1994 pidetyllä viroksen semantiikan kurssilla, mistä hänelle kiitos.

¹¹ Analyttisiä muutosilmauksia on aineistossani yhteensä 55. *minema* on verbiytimenä 19:ssä, *saama* 14:ssä ja *jääma* 9:ssä tapauksessa.

gatiivista muutosta. Hyvä esimerkki *jääma ~ saama* -parista on *haigeks jääma* 'sairastua' ~ *terveks saama* 'tervehtyä, parantua'. Esimerkki 24 puolestaan kuvaa *jääma*- ja *minema*-verbien vastakohtasuhdetta. *jääma*-sanaliitot ilmaisevat tyypillisesti muutosta kohti pienemmyyttä: pienempää kokoa (esim. 24), vähäisempää liikettä (25) tai hiljaisempaa ääntä (26). Hakulisen mukaan (1979: 527) *jääda*-verbin alkuperäinen merkitys on ilmeisesti ollut 'tulla', mikä antaa luonnollisen selityksen sen esiintymiselle muutosilmauksissa. On tyypillistä, että verbin rektio säilyy, vaikka merkitys muuttuukin: esimerkiksi muutosilmauksien *jääma*-verbin rektio on edelleen tulosijainen (ks. esim. Pajunen 1982: 113, 120–121).

- (24) Ei maksa siis ilmaasjata imestada, miks päevad ikka *lühemaks* ja *lühemaks jäävad*, ööd aga vastupidi — *lähevad* ikka *pikemaks* ja *pikemaks*. Ei siis kannata turhan takia ihmetellä, miksi päivät aina vain *lyhenevät* ja *lyhenevät* mutta yöt päinvastoin *pitenevät* ja *pitenevät*.
- (25) Üksiku põldmarjapuhma juures *jääb* ta *seisma* ning sööb kõik marjad ära, nii palju kui neid on.
Hän *seisahtuu* yksinäisen sinivatukkapensaansa luo ja syö siitä kaikki marjat, niin paljon kuin niitä on.
- (26) Tuba *jääb* vaiksiks.
Huone *hiljenee*.

Muutosilmauksissa voi virossa esiintyä muitakin verbejä, mutta yllä mainitut ovat selvästi yleisimmät. *tulema* olisi luonnollinen verbi muutosilmauksissa, mutta se on selvästi harvinaisempi kuin *minema*, *saama* tai *jääma* (aineistossani on vain 4 *tulema*-ytimistä ilmausta). Aineistoni koostuu siis sellaisista ilmauspareista, joissa ainakin toisessa kielessä on verbijohdos. Viron muutosjohdosten parikkeina on aineistossani vain kymmenkunta suomenkielistä perifrastista muutosilmausta. Aineistoni ulkopuolellahan ovat tapaukset, joissa on johtamaton verbi määritteineen sekä suomessa että virossa. Tuntumani kuitenkin on, että suomen muutosjohdosten tyyppien joukko on niin laaja ja rinnakkaisjohdosten määrä niin suuri, että analyttisille ilmauksille on ehkä vähemmän tarvetta, ainakin kirjoitetussa kielessä. Toki on mahdollista sanoa, että *asia kävi ilmi* 'selvisi', *joku meni ihan punaseksi* 'punastui' tai *tuli hulluksi* 'sairastui henkisesti' jne., ja edelläkin on viitattu tulos- ja translatiivirakenteiden käyttämiseen substantiivikantaisten *U*-johdosten sijaan. Toisin kuin virossa, suomen perifrastisten muutosilmausten verbiytimenä on yleensä *käydä*, *mennä* tai *tulla*; *jääda*-verbillä muutosmerkitys on harvinaisempi kuin näillä kolmella liikeverbillä. Muutosverbeinä ne kaikki ovat ei-toiminnallisia. (Pajunen 1982: 120–121, 144–146.)

LOPUKSI

Muutosta ilmaisevissa johdoksissa voidaan havaita suomen ja viron verbinjohtosysteemien peruserot. Suomessa deverbaalinen *U* voi liittyä varsin vapaasti monenlaisiin kantoihin. Edelleenjohdosten muodostamismahdollisuudet ovat suomessa selvästi avarammat kuin virossa, jossa kausatiivinen (konsonantti+)TA on ainoa johdin, johon *U* voi liittyä. Refleksiivisyyden ilmaisemisessa on suomessa käyttökelpoinen johdinvariantti *UTU*,

joka liittyy vokaalivartaloon; suomen kieli ei viero jälkitavujen vokaaliyhtymiä kuten viro. *UTU*-variantin puuttuminen virosta on myös esimerkki ekonomiapyrkimyksestä. Yksi johdin funktiota kohden riittää. Samoin yksi intransitiivinen ja yksi transitiivinen verbi yhdestä kannasta riittää: *U*-johdoksia ei virossa muodosteta kausatiivisista verbijohdoksista, joilla jo on intransitiivinen kantaverbi.

Denominaalisia *U*-johdoksia luonnehtivat pääpiirteissään samat ominaisuudet kuin deverbaalejakin; eronteko varsinkin suomen verbi- ja nominikantaisten *U*-johdosten välillä on usein vaikeaa. Suomessa *U* voi liittyä nomineihin monien johdinyhtymien viimeisenä osana. Virossa taas nominikantaan liittyy useimmin *U* yksinään. *U* noudattaa viroa yleiskielessä selkeämpiä rakennemalleja kuin suomessa. Rinnakkaisjohdoksia on erityisesti suomen adjektiivikantaisilla *ne*-johdoksilla: melkein kaikilla *ne*-muutosjohdoksilla on rinnallaan lähes synonyyminen *nTU*-johdos. Muutosta ilmaisevissa johdoksissa *ne*-verbit ovat ainoa ryhmä, joka on virossa produktiivisempi kuin suomessa, ja viroa *ne*-johdokset voivat korreloitua myös verbeihin. Vokaalivartalon käytön yleistäminen kaikkiin *ne*-johdosten taivutusmuotoihin on selkiyttänyt johdosten hahmoa ja lisännyt *ne*-tyypin elinvoimaa. Rakenteensa puolesta *ndu*-johdokset sopisivat viroon mainiosti, mutta ekonomiaperiaatteen mukaan ne muodostaisivat systeemissä redundantin tyypin, koska *ne*-johdokset ovat olemassa.

Produktiivisen johdostyyppin — tässä siis *U*- ja *ne*-johdosten — olemassaolo ei kuitenkaan sulje pois vakiintunutta ja kirjallisessakin tyyliässä melko yleistä analyyttistä ilmaisutapaa. Viron muutosta ilmaisevien sanaliittojen ydinverbeinä toimii perusliikeverbejä, joilla on semanttista työnjakoa.

Analogiaan perustuvat korrelaatiot voivat kuvata sanojen muistamista ja uusien sanojen muodostamista: sanaparvien sisäiset ja niiden väliset merkityssuhteet voivat ohjata kielenkäyttäjää. Korrelaatiot sallivat johtosuhteiden monitulkintaisuutta. Korrelaatiot voivat selvittää myös sitä, miksi monet *U*-johdokset toimivat sekä agenttiivisina että ei-agenttiivisina.

AINESLÄHTEET

- LUIK, VIIVI 1991: *Ajaloo ilu*. Eesti Raamat. Tallinn.
 ——— 1991: *Historian kauneus*. Suomentanut Juhani Salokannel. Tammi, Hämeenlinna.
 SIEKKINEN, RAIIJA 1982: *Tuomitut*. Novelleja. Otava, Helsinki.
 ——— 1983: *Elämän keskipiste*. Novelleja. Otava, Helsinki.
 ——— 1986: *Pieni valhe*. Novelleja. Otava, Helsinki.
 ——— 1987: *Elu keskpunkt*. Soome keelest tõlkinud Piret Saluri. Loomingu Raamatukogu 14/15. Tallinn.

MUUT LÄHTEET

- [AAVIK, JOHANNES 1905: *Eesti kirjakeele täiendamise abinõuetest*.]
 [——— 1920: *uma-lõpulised refleksiivid*. Tartu.]
 ——— 1921: *Uute sõnade ja vähem tuntud sõnade sõnastik*. Teine parandet ja suuresti

- täiendat trykk. A. Keisermann'i kirjastus, Tallinn.
- 1922 [1974]: Keeleuuenduse äärmised võimalused. Teine, muutmata trükk. Eesti Keele ja Kirjanduse Instituudi toimetised 15. Stockholm.
- [——— 1936: Eesti keele õpik ja grammatika. Tartu.]
- ANTTILA, RAIMO 1972: An introduction to historical and comparative linguistics. The Macmillan Company, New York.
- ERELT, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROOS, KRISTINA – SAARI, HENN – T AEL, KAJA – VARE, SILVI 1993: Eesti keele grammatika II. Süntaks. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse instituut, Tallinn.
- ERELT, TIU 1982: Eesti oskuskeel. ENSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn.
- GENIUŠIENĒ, EMMA 1987: The typology of reflexives. Mouton de Gruyter, Berlin.
- HAKULINEN, LAURI 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HERMANN, KARL AUGUST 1884: Eesti keele grammatik koolide ja iseõppimise tarwis. Wilhelm Just, Tartu.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Universitas 4. Werner Söderström Osakeyhtiö, Helsinki.
- ITKONEN, ESA – HAUKIOJA, JUSSI 1997: A rehabilitation of analogy in syntax (and elsewhere). – A. Kertész (toim.), *Metalinguistik im Wandel: Die 'kognitive' Wende in Wissenschaftstheorie und Linguistik* s. 131–177. Peter Lang, Frankfurt.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1973: Primaaristen johdinainesten funktoista. *Commentationes Fennicae ex Instituto linguae Fennicae Universitatis Turkuensis editae* 8. Turku.
- 1982: Derivaatiokielioppia I: verbijohdokset. – *Sananjalka* 24 s. 43–63.
- KASIK, REET 1989: Suomen ja viron verbinjohto. – *Sananjalka* 31 s. 81–92.
- 1990: Eesti keele tuletusõpetus II. Verbituletus. Tartu Ülikool. Eesti keele kateeder, Tartu.
- 1991: Derivatiiivsetest laenudest. *u*-liitelised verbid eesti ja soome keeles. – *Keel ja kirjandus* s. 466–476. Tallinn.
- 1996: Eesti keele sõnatuletus. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- KETTUNEN, LAURI 1929: Eestin kielen äännehistoria. Toinen, uusittu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 156. Helsinki.
- KOIVISTO, VESA 1991: Suomen verbikantaisten *UtU*-verbijohdosten semantiikkaa. *Suomi* 161. SKS, Helsinki.
- KOSKI, MAUNO 1982: Suomen johto-opin morfologiaa. *Fennistica* 4. Åbo Akademi. Finska institutionen, Turku.
- KULONEN-KORHONEN, ULLA 1985: Deverbaalisten *U*-johdosten semantiikkaa. – *Virittäjä* 89 s. 290–309.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1977: Suomen verbijohdosten generointia. *Lisensiaatintyö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1992: Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin. *Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja* 40. Turku.
- KÖPP, MALL 1983: J. Aaviku »Uute sõnade ja vähem tuntud sõnade sõnastiku« allikad. – *Sõnasõel. Uurimusi ja materjale eesti keele sõnavara alalt* 6 s. 14–32. Tartu Ülikool. Eesti keele kateeder, Tartu.
- LAAKSO, JOHANNA 1989: Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbijohdumistosis-

- sa. – Virittäjä 93 s. 50–69.
- 1990: Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 204. Helsinki.
- LEHTINEN, TAPANI 1993: Korrelaatio sananmuodostustekijänä. – Virittäjä 97 s. 171–202.
- MUUK, ELMAR 1938: *-uma*-intransitiivide tarvitamise piiri küsimus. – Eesti Keel N:o 3–5 s. 103–117.
- MÄGER, MART 1991: Refleksiivid — sajandi järjepidevus. – Keel ja Kirjandus s. 343–355.
- OJUTKANGAS, KRISTA 1994: Käyttely ja kasutus. Suomen ja viron verbiderivaation vertailua. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PAJUNEN, ANNELI 1982: Suomen kielen verbien leksikaalinen kuvaus. Lisensiaatintyö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 1994: Adjektiivikategorian universaaliudesta. – Virittäjä 98 s. 513–542.
- PS = Suomen kielen perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki 1990–94.
- RAUN, ALO 1988: Proto-Uralic comparative-historical morphosyntax. – The Uralic languages. Description, history and foreign influences s. 555–571. Toim. Denis Sinor. E. J. Brill, Leiden.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. – Virittäjä 82 s. 321–341.
- 1985: Suomen kielen *ne-*, *ntu-* ja *nty-*johtimiset translatiiviverbit. – Virittäjä 89 s. 1–32.
- 1988: Suomen kielen *u-*johtimiset verbit. SKS, Helsinki.
- RÄTSEP, HUNO 1981: Johannes Aavik ja soome laenud. – Keel ja Kirjandus s. 289–296.
- SAPIR, EDWARD 1921: Language. An introduction to the study of speech. Harcourt, Brace and Company, New York.
- SIITONEN, KIRSTI 1991: Students of Finnish in search of the hidden agent. – Första forskarsymposiet om Nordens språk som andraspråk s. 192–200. Stockholms universitetet.
- 1992: Taivutuksellisen passiivin salakareja. – H. Nyysönen & L. Kuure (toim.), Acquisition of language — Acquisition of culture s. 367–377. AFinLA Yearbook 50. Jyväskylä.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja I–III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki.
- TAULI, VALTER 1972: Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Institutionen för finsk-ugriska språk, Uppsala.
- TOOMSE, MIHKEL 1976–1984: Lõuna-Eesti murded. Käsikirjoite. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- WIEDEMANN, FERDINAND JOHANN 1875: Grammatik der Estnischen Sprache, zunächst wie sie Mittelehstland wird, mit Berücksichtigung der anderen Dialekte. Commissionnaires de l'Academie Imperale des Sciences. St.-Petersbourg.
- 1973: Estnisch-deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage [1893]. Valgus, Tallinn. [St. Petersburg.]
- Õigekeelsussõnaraamat. Toim. R. Kull ja E. Raiet. Koostanud T. Erelt, R. Kull, V. Põlma ja K. Torop. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn 1976.

COMPARISON OF THE USE OF VERB DERIVATIVES
WITH THE SUFFIXES -U- AND -NE-
IN FINNISH AND ESTONIAN

In the article the writer examines verb derivatives with the suffixes *-U-* and *-ne-* in Finnish and Estonian and one Estonian periphrastic expression of change. Since the strict division of *U-*derivatives into those with verbal roots and those with nominal roots is often artificial, especially in Finnish, correlations are central to this examination. Correlations are analogical relationships based on meaning, form and function between *U-*derivatives, other verbs and nominals. On the basis of correlations the language user can make connections between derivatives and non-derivatives. Correlations direct the recall and understanding of words and the formation of new derivatives. Correlations between word groups are typical of proportional analogy. Although analogy is a factor that increases regularity in a language, it is also irregular in that it does not operate everywhere that it could; for example, gaps may remain in a derivational paradigm. A key feature of *U-*derivatives is that they can function with an agentive or a non-agentive meaning; this can also be investigated using correlations.

In examining *U-*derivatives the division into verbs expressing agentive and non-agentive change is sufficient. The reason for this is that the primary function of non-agentive derivatives is to give a linguistic form to an event from the viewpoint of the undergoer of change, and to shift the instigator of change into the background. A further division according to the instigator of change (e.g. into passives and automatives) is, from this point of view, unnecessary.

The material used for the article consists of verbs and their contexts taken from literature. The differences between the verb derivation systems of Finnish and Estonian are clear from the material: amongst the derivatives examined Finnish has one additional productive group, typically the reflexive *U**tU-*derivatives. Generally there are fewer structural restrictions on verb derivation in Finnish than in Estonian, and the *U-*derivatives are also a more productive type in Finnish than in Estonian. Of the change derivatives only *ne-*verbs are derived more productively and from more roots in Estonian than in Finnish. In Estonian, the relationships between derivatives and roots are clearer than in Finnish, because the derivational suffix variants and combinations are fewer, *ne-*verbs are always vowel-stemmed and the concern over language use in this area has stressed strict economy. In Finnish, derivational relationships are more open to different interpretations than in Estonian, because there are more derivational suf-

fix variants and hence the amount of parallel derivatives with approximately similar meanings is greater. In other words, the correlational networks of derivatives are more extensive in Finnish than in Estonian. Estonian uses periphrastic expressions of change formed by a non-derivative verb and its modifier to a greater extent (at least in the written form) than Finnish.

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kieli, Henrikinkatu 3, 20014 Turun yliopisto

Sähköposti: *Krioju@Utu.Fi*